

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ТА ОБЛІКУ ЛІЗИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Даньків Й.Я.
Остап'юк М.Я.

В статті розглядається історична послідовність виникнення лізингових відносин, лізингових операцій та зародження їх обліку, зокрема, особливості лізингових відносин в древніх: Єгипті, Греції, Римі, їх особливості та історична спадковість. Окремим розділом дається характеристика розвитку лізингових відносин від середніх віків до наших днів, їх необхідність розширення в економіці нашої країни, на прикладі країн з розвинутою економікою та лізинговими відносинами.

Ключові слова: лізингові відносини, лізингові операції, договір оренди, оперативний лізинг, лізингодавець, лізингоодержувач, лізинговий бізнес, структура лізингового портфеля, сек'юритизація, орендні угоди, опціон купівлі, предмет лізингу.

ВСТУП

В запропонованій нами статті, в першу чергу, заглядаючи в глибини історії, хочемо заперечити існуючу догму про те, що лізинг -- це американський винахід 50-х років ХХ століття, який поступово через тих же американських бізнесменів перенісся в Європу і розповсюдився по цілому світу. Автори поділяють думку багатьох дослідників і фахівців про те, що лізингові відносини, можливо в дещо наївній економічній формі, існували ще до нашої ери. Така розбіжність у поглядах на історію виникнення лізингу, в першу чергу пов'язана з різними розуміннями того, що саме становить лізинг, виходячи з різнобічності його визначення. В практичній діяльності, в теоретичних економічних викладках лізинг трактується як:

1. Спосіб кредитування підприємницької діяльності;
2. Спосіб купівлі-продажу основних засобів або права користування чужим майном;
3. Інвестиційна діяльність;
4. Одна з форм довгострокової оренди.

В певній мірі лізинг за своїм змістом споріднений з кредитним механізмом (видачею кредиту для придбання основних засобів). Можливим є і порівняння лізингових відносин з наданням лізингодавцем лізингоодержувачу комерційного кредиту за договором купівлі-продажу з розстроченням виплати за майно, передане в лізинг. Лізинг можна розглядати і як діяльність спрямовану на інвестування власних та залучених фінансових ресурсів, у відповідності до статті 292 Господарського кодексу України від 16.01.2003р. №436-IV. З іншого боку лізинг тісно пов'язаний з орендним механізмом, згідно зі статтею 806 Цивільного кодексу України від 16.01.2003р. №435-IV. Насправді, сукупність усіх цих чотирьох визначень дає найповнішу

характеристику економічної суті лізингу. Поєднання кредитних операцій, інвестиційної діяльності та оренди водночас створює нову організаційно-правову форму бізнесу-лізинг.

1 ЗАРОДЖЕННЯ ОРЕНДНИХ ВІДНОСИН, ОРЕНДА ТА ПАРОСТКИ ЇЇ ОБЛІКУ

Розглядаючи лізинг як одну із форм довгострокової оренди, автори відразу роблять незаперечний висновок, що його історія сягає сивої давнини. Перші договори оренди знайдено в шумерських містах Киш, Лагаш, Ур (південь сучасного Іраку). Вони написані на глиняних табличках, що датуються 2000р. до н.е. В древньому Єгипті, де облікова культура досягла високого рівня, вівся облік майна фараонів, храмів та приватних господарств землевласників. В облікових книгах та її фрагментах, які датуються другим століттям до нашої ери, знайдено записи, в яких відображаються суми від здачі в оренду нерухомості (оренда будинків, землі, водних ресурсів, сільськогосподарських знарядь, худоби).

В древній Греції найбільшим банківським підприємством був Дельфійський храм, де вівся детальний облік всіх позичкових операцій. В приходній частині, яка поділялась на шість частин, дві статті безпосередньо були зв'язані з довгостроковою орендою:

- суми одержані від здачі в оренду нерухомості, що належить храму;
- суми одержані від здачі в оренду будинків.

Визначений вчений і мислитель Стародавньої Греції Аристотель, у 350 р. до н.е., у своєму трактаті «Риторика» стверджував, що багатство складається з користування, а не з права власності, тим самим надаючи оренді майна та нерухомості права ефективного і дієвого важеля ведення господарства.

Римська імперія з її величезними багатствами широко розвинула в себе державний облік доходів і витрат.

Даньків Й.Я., к.е.н., професор, завідувач кафедри обліку та аудиту Ужгородського національного університету
Остап'юк М.Я., к.е.н., професор, завідувач кафедри економіки, Тернопільська філія Європейського університету

Доходи від оренди майна та нерухомості складали значну долю Риму, як держави та окремих його патриціїв.

Ще в 550р.до н.е. орендні відносини знайшли відображення в Інституціях Юстиніана. Пізніше, на зломі ер, за часів Юлія Цезаря у римлян велась особлива книга «імперських рахунків». Поряд з записами доходів, видатків, виконання кошторисів, в цю книгу записувались і найважливіші предмети власності держави (ліси, луки, солеварні, флот) в т.ч. були виділені ті, які передавались в оренду, а плата за оренду велась в дохідній частині книги «імператорських рахунків». Перейнявши досвід у фінікійців, вже на початку нашої ери, римляни з успіхом здавали в оренду морські судна, а як доповнення пропонували свої команди. Розуміння того, що для отримання доходу не обов'язково купувати або володіти необхідним майном, землею, будь – якими іншими засобами – достатньо мати право їх використовувати і саме таким чином здобувати бажані матеріальні блага – одне із значущих відкриттів далекого минулого.

Як бачимо організаційно – економічний механізм лізингу, властиві йому елементи у вигляді орендних відносин людство достатньо ефективно використовувало на всіх етапах свого розвитку за різноманітних форм виробництва.

2 ОРЕНДНІ ОПЕРАЦІЇ ТА ЇХ ОБЛІК – ВІД СЕРЕДНІХ ВІКІВ ДО НАШИХ ДНІВ

У середні віки перелік предметів оренди розширився. В XI ст. бурхливе зростання мореплавства та міжнародні торгівельні відносини певною мірою сприяли розвитку оренди, достатньо дорогих на той час, чавунних якорів, які Венеція надавала власникам торгівельних суден у тимчасове користування. Вільгельм I Завойовник, герцог Нормандії, пізніше король Англії (1066р.), в період завоювання Англії для переправи війська через Ла-Манш орендував у вікінгів (норвежців) кораблі з екіпажами і командами. Археологічні та архівні дані офіційно свідчать про те, що в 1248р. хрестоносці орендували військову амуніцію (обладунок та інша інше спорядження, купити, яке міг не кожен) для сьомого Хрестового походу. Перший нормативний документ, що регулював орендні відносини, прийнято у Великій Британії 1284р. Згідно з положенням Статуту Уельса (Statute of Wales) лізгольдери орендували землю у лендлордів, до речі на дуже важких умовах, оскільки термін оренди та розмір орендної плати встановлювали землевласники, зацікавлені в отриманні максимального доходу. В балансі, відділення в Барселоні відомої, на той час фірми Франческо ді Марко Датіні і К.О на 31 січня 1399, в його активі, що говорить про ведення вже тоді подвійної, а не простої бухгалтерії, в розділі «рахунки до одержання» перераховуються місцеві торгівці, дебітори і цілі міста, яким передано в користування і для продажу майно та товари.

Майже через 300 років, згаданий вище Статут Уельсу в 1572р., в частині певних норм, перетерпів

зміни, які були юридично закріплені спеціальним законом, за яким власником орендованого майна визнавали лише орендодавця. Це було викликано тим, що в ті часи досить поширеною стала практика укладання фіктивних (явних) орендних угод, що мали на меті приховувати реального власника майна для введення в оману кредиторів.

З часом лідерами з впровадження лізингових операцій стають дві країни – Велика Британія та США. Так, у США перший договір оренди фургонів, коней і колясок зареєстровано на початку XVIIIст., а через 50 років запозятий англієць Роберт Ранц вперше запропонував нову форму збуту техніки -- передачу її в довгострокову оренду. У щоденниках Джоржа Вашингтона є відомості щодо проведення в 90-х роках XVIIIст. орендних (лізингових) операцій з майном для судноплавної компанії «Potomac», у діяльності якої американський президент брав фінансову участь. Сам термін «лізинг», за думкою більшості дослідників в цій галузі, виник в 1877 році і пов'язаний з діяльністю американської фірми «Bell Telephone Company», яка однією з перших вирішила не продавати телефонні апарати, вартість яких була досить значною, а передавати їх в оренду. Таким маркетинговим ходом США було телефонізовано набагато швидше за інші країни світу. У середині XIX ст. у Великій Британії почали з'являтися невеликі підприємства, єдиним напрямом діяльності яких було придбання та здача в оренду локомотивів і залізничних вагонів для перевезення вугілля. Попит сформували власники видобувних компаній, які вирішили, що економічно не вигідно одночасно вкладати кошти в розвиток шахт і купівлю залізничного транспорту для перевезення видобутих копалин. Аби користувачі дбайливо ставились до орендованого майна, їм давали змогу надалі викуповувати локомотиви та вагони. На нашу думку, принципи такої оренди можна вважати як зачатки оперативного лізингу. Перша така компанія, яка вважається і першою лізинговою компанією у світі, «Birmingham Wagon Company», зареєстрована в Англії 20.03.1855р. Орендні операції сприяли і розвитку залізничного транспорту в США.

На початку XX століття, в перше його десятиліття, у США починає розвиватись такий напрямок лізингу, як оренда автомобілів, а згодом Волтер Джекобсон заснував у Чикаго компанію з прокату автомобілів. У 30-ті роки XX століття Генрі Форд ефективно використовував оренду для розширення збуту виготовлених на його заводах автомобілів. Однак початківцем автомобільного лізингового бізнесу вважають Золлі Френка -- торгового агента з Чикаго, який на початку 40-х років уперше запропонував довгострокову оренду автомобілів.

У роки Другої світової війни президенту Ф. Рузвельту вдалося, виходячи з накопиченого успішного досвіду орендних операцій, доказати Сенату доцільність не продажу, а передачі в оренду військової техніки країнам-союзникам. Перша така угода була оформлена між урядом США та Великої Британії, яка стала прецедентом створення

законодавчої бази ленд-лізу. Ленд-ліз як система передачі в оренду озброєння, боєприпасів, стратегічної сировини, продовольства і т.п., була законодавчо ухвалена в США 11 березня 1941р.

У 1940-1945 рр. уряд США активно використовував так звані контракти з фіксованою рентабельністю (*cost plus contract*), що давало право урядовим підрядникам встановлювати розрахунковий рівень дохідності щодо витрат. Адже підрядники чітко усвідомили, що з закінченням війни уряду більша частина їх товарів та послуг стане непотрібна і контракти не будуть оновлені. У такому разі виробники ризикували не встигнути за період дії контракту покрити витрати на придбання основних засобів, необхідних для його виконання, за рахунок лімітованих урядом прибутків і вдавалися до оренди відповідних засобів. Надалі, коли виникла потреба у великих спеціалізованих машинах та інструментах, лізингодавцем була держава. Таким чином з середини ХХ століття в США починає формуватись цілий сегмент державного лізингу, що обслуговує компанії, які постачають товари і послуги уряду. Відбувається справжня революція в орендних відносинах і США стають світовим лідером в цій справі, але аж ніяк не винахідником лізингу, який зародився ще задовго до нашої ери.

В оренду почали здавати масово основні засоби:

технологічне обладнання, машини, механізми, судна, літаки та ін. Створена Генрі Шонфельдом 1954 р. у Сан-Франциско «United States Leasing Corporation» -- перша сучасна компанія, для якої лізингові операції стали основним видом діяльності. В цей час почало формуватись законодавче поле лізингових операцій. Так у Єдиному торговельному кодексі США в розділі «Орендні угоди» 1952 р. було подано визначення фінансового лізингу, як операції за якої:

- лізингодавець не виробляє, постачає або вибирає майно (предмет лізингу);

- лізингодавець купує майно або право володіння і використання майна у зв'язку з лізинговою угодою.

Тобто фінансовий лізинг розглядався, як тристороння угода, в якій брав участь постачальник предмета лізингу лізингоодержувач і лізингова компанія, як фінансовий посередник.

До початку шістдесятих років минулого століття американським банком заборонялось бути лізингодавцем. Вони лиш брали участь в лізингових операціях через кредитування лізингових компаній, що своєю чергою, забезпечувало зростання лізингової галузі в США. В ці часи лізинг, як механізм придбання основних засобів був популярнішим, а ніж кредит, оскільки лізингова компанія швидше, ніж банк, приймала рішення, щодо можливості здійснення угоди, пропонувала гнучкий графік сплати лізингових платежів, чого не давала банківська установа. Лізингоодержувач отримував певні пільги щодо податків, пов'язані з лізинговою угодою, та нараховував прискорену амортизацію.

В 1970 році в США ухвалено закон за яким банком дозволено створювати лізингові компанії. Усвідомивши вигідність операцій, виробники обладнання, в свою чергу, почали створювати дочірні лізингові підприємства і починаючи з сімдесятих років, у США склалося три основних види лізингодавців: незалежні компанії, дочірні фірми виробників і лізингові компанії, створені банками. З 1987 року американським банком дозволено займатись оперативним лізингом.

В 1976 році Управління зі стандартизації фінансового обліку США розробило Державний стандарт (FAS 13), згідно з яким з 1977р. почали розмежовувати дійсний (оперативний) лізинг і фінансовий лізинг. До цього моменту лізингоодержувачі виконували позабалансовий облік вартості предмету лізингу і не відображали в балансі заборгованість перед лізингодавцем зі сплати лізингових платежів. В постанові слід виділити наступні пункти:

- право власності після закінчення угоди переходить до лізингоодержувача;

- лізингова угода дає змогу придбати предмет лізингу за ціною, нижчою за ринкову;

- термін дії лізингової угоди більший або дорівнює 75% терміну корисного використання основного засобу – предмета лізингу;

- поточна вартість лізингових платежів (за вирахуванням вартості послуг і податків, що підлягають сплаті лізингодавцю) більша або дорівнює 90% справедливої вартості предмету лізингу.

Якщо лізингова угода відповідала хоча б одному з чотирьох пунктів, предмет лізингу мав обліковуватись на балансі лізингоотримувача як актив, у пасиві необхідно було відображати боргове зобов'язання перед лізингодавцем – «заборгованість за фінансовим лізингом». Якщо ж лізингова угода не передбачала виконання жодного із зазначених пунктів, угода вважалась оперативним лізингом і передбачала позабалансовий облік предмета лізингу.

У 60-ті роки минулого століття лізинг у сучаснім понятті цього фінансового механізму, почали активно і ефективно застосовувати в Європі. Так першу лізингову компанію у Великій Британії «Mercantile Leasing Company» зареєстровано влітку 1960 р. У Франції першу лізингову угоду підписала компанія «Serakafitek» (пізніше перейменована в «Локофранс») в 1961 р.

До 1965 року у Франції успішно функціонували вже 28 лізингових компаній. У Німеччині першою лізинговою компанією стала «Locfilease Mietfinanzierung GmbH», створена в 1962 році. Майже п'ятдесят років ці країни, а також Італія є лідерами європейського лізингового ринку. За даними Європейської федерації асоціації лізингових компаній «Leaseurope», питома вага нових лізингових контрактів, що укладаються впродовж року у Великій Британії, Німеччині, Італії та Франції, становить майже 70% загальноєвропейської величини цього показника.

ВИСНОВКИ

Запропонована нами публікація є першою спробою історичного дослідження виникнення лізингових відносин в країнах стародавнього світу: Єгипті, Греції, Римі, а також в період середньовіччя аж до наших днів. На прикладі історичного минулого аж до сучасності, висвітлюючи передовий досвід таких країн як США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія, автори намагались розглянути питання законодавчого поля, що регулюють діяльність лізингових компаній (юридичний,

податковий, бухгалтерський аспекти), зовнішні фактори впливу на галузь.

В цілому запропонована стаття подається як теоретична база організації виробничого процесу лізингодавця (стратегічне планування і маркетинг, принципи побудови ефективної організаційної структури, оптимізація схем фінансування лізингових проектів, ціноутворення та структурування лізингових операцій, управління ризиками лізингових компаній, напрями взаємодії з бізнес-партнерами і клієнтами тощо), вивчення яких уможливорює цілісне розуміння лізингового бізнесу, його розвиток і просування по теренах нашої української економіки.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кипарисов Н.А. Теория бухгалтерського учета. – Москва, Ленинград: Госпланиздат, 1940. - 326с.
2. Пачоли Л. Трактат о счетах и записях. – Москва: Статистика, 1974. - 160с.
3. Роймонд де Рувер. Как возникла двойная бухгалтерия. – Москва: Госфиниздат, 1958. - 67с.
4. Даньків Й.Я. Бухгалтерський облік: Підручник / Й.Я. Даньків, М.Я.Остап'юк. - К: Знання, 2007. - 469с.
5. Остап'юк М.Я. Історія бухгалтерського обліку: Навч.посібник, - 2-ге видання, виправлення і доповнення / М.Я.Остап'юк, М.Р.Лучко, Й.Я. Даньків. – К.: Знання, 2009. - 278с.